

MONIKA WYSOTA

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań
Institute of Psychology, Adam Mickiewicz University, Poznań
e-mail: m.wysota@amu.edu.pl

ALEKSANDRA PILARSKA

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań
Institute of Psychology, Adam Mickiewicz University, Poznań
e-mail: alpila@amu.edu.pl

KATARZYNA ADAMCZYK

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań
Institute of Psychology, Adam Mickiewicz University, Poznań
e-mail: Katarzyna.Adamczyk@amu.edu.pl

Specyfika funkcjonowania rodziny w percepcji adolescentów i młodych dorosłych a formowanie się ich tożsamości

The specificity of family functioning in the perception of adolescents and young adults and their identity formation

Abstract. Previous studies on the impact of family factors on the identity formation process have focused on various aspects of family environment such as parental behavior (Romano, 2004), parental control (Luyckx et al., 2007), parental support and the quality of relationships between adolescents and their parents (Liberska, 2004), and the level of development of parents' identity (Syed, Seiffge-Krenke, 2012). The aim of this study was to examine the relationship between identity processes and dimensions of family functioning (i.e. cohesion, flexibility, and communication) in the perception of adolescents and young adults. The sample consisted of 119 high school and university students (72 women and 47 men) who completed the Polish versions of Flexibility and Cohesion Evaluation Scales (FACES IV; Olson, 2011), and Dimensions of Identity Development Scale (DIDS; Luyckx et al., 2008). The correlation analysis and ANOVA test showed that different levels and different configurations of family environment characteristics are associated with identity formation processes in young people. The results also suggest that the observed relationship between different aspects of family functioning and identity dimensions changes with sex. At the same time, the obtained pattern of correlations in the current study was less systematic than it was expected on the basis of literature, and the directions of these correlations were not always congruent with predictions.

Key words: identity, identity dimensions, family system, cohesion, flexibility, communication, adolescents, young adults

Słowa kluczowe: tożsamość, wymiany tożsamości, system rodzinny, spójność, elastyczność, komunikacja, adolescenci, młodzi dorośli

WPROWADZENIE

Adolescencja i wczesna dorosłość mają kluczowe znaczenie w procesie kształtowania się tożsamości osobowej (Harwas-Napierała, 2012; Oleś, 2008). Pierwszym badaczem, który rozpoznał i opisał proces kształtowania się tożsamości człowieka, był Erik H. Erikson (1968). W swej koncepcji rozwoju ego w cyklu życia proces ten uznał on za centralne zadanie rozwojowe w okresie późnej adolescencji (Erikson, 1968). Kontynuatorem myśli Eriksonowskiej był James Marcia (1966), który zaproponował teorię statusów tożsamości. Według J. Marcii (1966) mechanizm formowania się określonego statusu tożsamości składa się z dwóch procesów. Pierwszy z nich to proces eksploracji fizycznego i społecznego otoczenia, a drugi – podejmowania decyzji co do sposobu na życie oraz przyjmowania zobowiązań wobec wybranych obszarów aktywności i angażowania się w ich realizację, określany mianem identyfikacji. Kombinacja owych podstawowych rozwojowych kroków (ich obecność bądź brak) daje cztery statusy tożsamości: (1) tożsamość rozproszoną, (2) tożsamość osiągniętą, (3) tożsamość lustrzaną oraz (4) tożsamość moratoryjną. Zdaniem J. Marcii (1980) odpowiadają one czterem różnym stylom radzenia sobie z kryzysem tożsamości. Koncepcję statusów tożsamości, opracowaną przez J. Marcie (1966), zrewidowali badacze z Katolickiego Uniwersytetu w Leuven w Belgii (Luyckx, Goossenes i Soenens, 2006), proponując Model Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości (ang. *Dual-Cycle Model of Identity Formation*). Koen Luyckx, Luc Goossens i Bart Soenens (2006) zdefiniowali tożsamość jako ciągły proces eksploracji i podejmowania zobowiązań oraz identyfikacji z nimi. Proces eksploracji, ujmowany klasycznie jako badanie różnych alternatyw, opisali oni jako eksplorację wszerej. Ponadto badacze ci wprowadzili termin eksploracji w głąb na określenie dogłębnej analizy już podjętych zobowiązań, a także pojęcie eksploracji ruminacyjnej do zdiagnozowania trudności rozwojowych związanych z procesem formowania się tożsamości. Jednocześnie

klasycznie rozumiane pojęcie podejmowania zobowiązań jako stopień, w którym jednostka dokonała ważnych życiowo wyborów, została przez nich podzielona na dwa procesy: podejmowania zobowiązań oraz identyfikacji ze zobowiązaniami.

Mówiąc o procesie kształtowania się tożsamości, nie można pominąć różnic płciowych odnotowywanych w tym obszarze. Według E.H. Eriksona (1968) indywidualizacja i dążenie do niezależności to kluczowe zadania rozwojowe dla mężczyzn, natomiast w przypadku kobiet tożsamość kobiety staje się kompletna wraz z ustanowieniem przez nią intymnego związku. W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż kobiety na ogół wykazują większe zainteresowanie wątkami interpersonalnymi w procesie kształtowania tożsamości (większe znaczenie ma dla nich przywiązanie, intymność, związki rodzinne), natomiast uwaga mężczyzn bardziej koncentruje się na sprawach intrapersonalnych, ideologicznych i zawodowych (Rostowski, 1997). Badania zarówno polskie, jak i zagraniczne ujawniają istnienie różnic płciowych w zakresie procesów tożsamościowych. I tak na przykład Hanna Liberska (2004) w badaniach z udziałem dziewcząt i chłopców w wieku 16–17 lat stwierdziła, że wśród chłopców dominował status tożsamości moratoryjnej, a wśród dziewcząt tożsamości lustrzanej. W innych badaniach (Brzezińska i in., 2011) zaobserwowano różnice międzypłciowe w zakresie natężenia wymiarów tożsamości. Kobiety w okresie wylaniającej się dorosłości i wczesnej dorosłości uzyskały wyższy niż mężczyźni wynik na skali eksploracji wszerej. Ponadto w grupie mężczyzn zauważono większe różnice w zakresie wymiarów tożsamości pomiędzy osobami będącymi w różnym wieku niż wśród kobiet. Z kolei badania K. Luyckxa i współpracowników (2008) z udziałem osób w okresie wczesnej dorosłości ujawniły, że kobiety uzyskują wyższe wyniki w zakresie eksploracji w głąb oraz ruminacyjnej w porównaniu z mężczyznami.

Zgodnie z perspektywą psychospołeczną kształtowanie się tożsamości pozostaje pod wpływem społecznego otoczenia oraz indywidualnego rozwoju. I tak na przykład Päivi Fad-

Jukoff (2007) wskazuje na dwie grupy czynników kontekstowych, pod których wpływem pozostaje proces formowania się tożsamości. Pierwszą grupę stanowią czynniki kulturowe oraz czynniki lokowane w takich obszarach, jak: edukacja, praca, przyjaciele i związki intymne. Drugą grupę stanowią czynniki związane z funkcjonowaniem środowiska rodzinnego. Te ostatnie z jednej strony wpływają na przebieg rozwoju jednostki we wcześniejszych okresach rozwojowych, co rzutuje na proces kształtowania się jej tożsamości, a z drugiej strony wyznaczają aktualny kontekst rozwoju człowieka, umożliwiając mu (bądź nie) eksplorowanie dostępnych możliwości oraz rozwój i osiąganie tożsamości osobowej. Zagadnienie wpływu rodziny na kształtowanie się tożsamości dorastających i młodych dorosłych podejmowane było przez badaczy zarówno w Polsce, jak i za granicą (np. Allen i in., 1994; Benson, Harris i Rogers, 1992; Syed i Seiffge-Krenke, 2013). Na przykład badania Jennifer J. Romano (2004) ujawniły związek pomiędzy rozwojem tożsamości adolescentów a zachowaniami ich rodziców, takimi jak akceptacja i autonomia. Z kolei badania H. Liberskiej (2004) wskazują, iż wśród dorastających o tożsamości osiągniętej i nabytej przewaga pozytywnych stosunków z rodzicami jest większa niż wśród dorastających o statusie tożsamości moratoryjnej i rozproszonej, a najwyższe poczucie rodzicielskiego wsparcia deklarują adolescenty o statusie tożsamości przejętej i osiągniętej. Ponadto psychologiczna kontrola ze strony rodziców okazuje się mieć negatywny wpływ na formowanie się tożsamości młodych ludzi (Luyckx i in., 2007).

Najlepszym wzorcem funkcjonowania rodziny, dającym jednostce szansę na prawidłowo przebiegające aktywności badania i zaangażowania w procesie kształtowania tożsamości, wydaje się rodzina charakteryzująca się umiarkowanym poziomem więzi emocjonalnej, a także spójności i przenikalności, przy zachowaniu otwartości na kształtującą się indywidualność młodego człowieka, oraz otwartą komunikacją (Rostowski, 2005). Jednocześnie proces kształtowania się tożsamości indywidualnej dorastającej jednostki wywo-

luje wiele znaczących zmian w funkcjonowaniu rodziny (Rostowski, 2005). System rodzinny musi posiadać umiejętności zareagowania w odpowiedni sposób na owe wymagania wewnętrzne (stres rozwojowy) między innymi poprzez dokonanie zmian w układzie ról, w zakresie przywództwa, rodzaju relacji wewnątrzrodziny oraz obowiązujących w rodzinie zasad i norm. Badania pokazują, że rodzinna elastyczność i bliskość emocjonalna oraz komunikacja między członkami rodziny wpływają na wiele aspektów rozwoju młodych ludzi (Henry i Lovelance, 1995; King, 1989; Smets i Hartup, 1988). Wymienione aspekty systemu rodzinnego stanowią główne wymiary funkcjonowania rodziny w Modelu Kołowym Davida H. Olsona (2000). W modelu tym spójność definiowana jest jako „więź emocjonalna między członkami rodziny” (Olson i Gorall, 2006, s. 3), przy czym optymalne funkcjonowanie to osiągnięcie przez członków rodziny równowagi pomiędzy wspólnotą a oddzieleniem (Margasiński, 2011). Elastyczność rozumiana jest z kolei jako „jakość i stopień zmian zachodzących w systemie związanych z przywództwem, pełnionymi rolami, zasadami wzajemnych relacji oraz w wyniku procesów negocjacyjnych” (Olson i Gorall, 2006, s. 3). Podobnie jak w przypadku pierwszego wymiaru najkorzystniejszą sytuację zapewnia rodzinie osiągnięcie równowagi pomiędzy stabilnością a zmianą (Olson, 2000). Trzecim podstawowym wymiarem w Modelu Kołowym D.H. Olsona (2000), mającym wpływ zarówno na jego elastyczność, jak i spójność, jest komunikacja. Odnosi się ona do czynności zapoznawania członków rodziny z wiadomościami, planami czy też odczuciami (Olson i Barnes, 2004). Wymiar ten jest również określany jako „umiejętności pozytywnego komunikowania się w systemie partnerskim bądź rodzinnym” (Olson i Gorall, 2006, s. 3).

BADANIA

Większość dotychczasowych badań nad rolą różnych aspektów środowiska rodzinnego w procesie formowania się tożsamości mło-

dych ludzi dotyczyła przede wszystkim relacji rodzice–dorastające dzieci i skupiała się na różnych aspektach wzajemnych interakcji i stosunków między rodzicami a dziećmi. Zgodnie z naszą wiedzą odnotowujemy niedostatek badań, które dotyczyłyby wpływu spójności, elastyczności i komunikacji jako istotnych wymiarów funkcjonowania całego systemu rodzinnego na proces kształtowania się tożsamości w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości. Prezentowane badania stanowią zatem rozszerzenie wcześniejszych badań przez uwzględnienie w nich wymienionych wymiarów funkcjonowania systemu rodzinnego oraz ujęcie tożsamości z perspektywy Modelu Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości (Luyckx, Goossens i Soenens, 2006). W przedstawionych badaniach postawiono następujące pytania i hipotezy badawcze:

1. Jaki jest związek między jakością funkcjonowania rodziny, ujmowaną w wymiarze spójności, elastyczności oraz komunikacją a wymiarami tożsamości?

H1. Oczekuje się, iż umiarkowany poziom spójności i elastyczności systemu rodzinnego oraz efektywna komunikacja są pozytywnie powiązane z wymiarami tożsamości, z wyjątkiem eksploracji ruminacyjnej, która pozostaje w negatywnym związku z jakością funkcjonowania rodziny.

2. Jaki jest związek między typem rodziny, wyróżnionym na podstawie wymiarów spójności i elastyczności, a wymiarami tożsamości?

H2. Oczekuje się, iż typy rodziny, które cechują się umiarkowanym poziomem spójności i elastyczności, są pozytywnie powiązane z wymiarami tożsamości, z wyjątkiem eksploracji ruminacyjnej, która pozostaje w negatywnym związku z tymi typami rodzin.

3. Czy płeć różnicuje związek między jakością funkcjonowania rodziny, ujmowaną w wymiarze spójności, elastyczności, oraz komunikacją a wymiarami tożsamości?

H3. Oczekuje się, iż płeć różnicuje związek między jakością funkcjonowania rodziny a wymiarami tożsamości.

METODA

Osoby badane oraz procedura badania

W badaniu wzięło udział 119 osób (60.50% kobiet i 39.50% mężczyzn) od 16 do 29 lat ($M = 18.66$, $SD = 2.61$). Osoby od 16 do 18 lat stanowiły 43.70% ogółu badanych ($n = 52$), natomiast w wieku od 19 do 29 lat – 56.30% ($n = 67$). W grupie wiekowej od 16 do 18 lat kobiety to 23.50% ($n = 28$), a mężczyźni 20.20% osób badanych ($n = 24$). Z kolei w grupie od 19 do 29 lat kobiety stanowiły 37% ($n = 44$), a mężczyźni 19.30% osób badanych ($n = 23$).

Dobór osób do badań przeprowadzono od października do grudnia 2012 roku wśród studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz uczniów szkół średnich – Liceum Ogólnokształcącego w Sieradzu i Liceum Ogólnokształcącego w Ostrowie Wielkopolskim. Zestaw kwestionariuszy przekazywany był studentom oraz uczniom przez pierwszą autorkę, a osoby badane wypełniały kwestionariusze indywidualnie w domu. Zestaw kwestionariuszy poprzedzony był informacją, w której zapewniono osoby badane o pełnej anonimowości i poufności badania oraz o możliwości wycofania się z udziału w badaniu w każdym momencie jego trwania.

Narzędzia badawcze

W badaniach zastosowano następujące narzędzia badawcze:

Kwestionariusz Danych Osobowych stworzony przez pierwszą autorkę w celu zebrania danych socjodemograficznych, takich jak płeć, wiek, miejsce zamieszkania oraz wykształcenie osób badanych.

Skale Oceny Rodziny (SOR; Margasiński, 2011) stanowią polską adaptację narzędzia Flexibility and Cohesion Evaluation Scales (FACES IV; Olson, 2011), opartego na modelu Kołowym Rodziny D.H. Olsona (Olson, 2000). Polska wersja językowa FACES IV składa się z 62 pytań tworzących osiem skal. Sześć z nich to skale podstawowe: Niezwiązanie, Zrównoważona spójność, Splątanie, Sztywność, Zrównoważona elastyczność,

Chaotyczność. Pierwsze trzy skale odzwierciedlają obszary nasilenia spójności rodziny, trzy pozostałe skale odnoszą się natomiast do nasilenia elastyczności systemu rodzinnego. Wymiar spójności to kontinuum od niezwiązania na jednym biegunie poprzez obszar spójności zrównoważonej do splątania na drugim krańcu. Z kolei wymiar elastyczności to kontinuum od sztywności na jednym biegunie poprzez elastyczność zrównoważoną do chaotyczności na drugim biegunie.

Wysokie wyniki uzyskane na skali Niezwiązania świadczą o skrajnym braku więzi pomiędzy członkami rodziny, rzadkich interakcjach, ograniczeniu bliskości, silnych granicach wewnątrzrodzinnych i małej lojalności rodzinnej. Wysokie wyniki na skali Zrównoważonej spójności mówią o tym, że rodzina wypracowała równowagę pomiędzy bliskością a oddzieleniem. Z kolei im wyższy wynik na skali Splątania, tym większa (aż do skrajnej) bliskość emocjonalna pomiędzy członkami rodziny, brak osobistego dystansu, silne zaangażowanie w życie rodzinne i zależność, a także słabsze granice wewnątrzrodzinne oraz silniejsze granice zewnętrzne. Wysokie wyniki na skali Sztywności świadczą o silnej kontroli rodzicielskiej wyrażającej się poprzez autorytarne przywództwo, odgórne podejmowanie decyzji i narzucanie ich dzieciom, ustalanie zasad i sztywne ich utrzymywanie oraz wymaganie ich przestrzegania przez pozostałych członków rodziny. To wszystko wyraża się w małej liczbie zmian w przywództwie oraz rolach i zasadach rodzinnych. Z kolei wysokie wyniki na skali Zrównoważonej elastyczności wskazują na osiągnięcie przez rodzinę równowagi między nadmiarem zmian w systemie rodzinnym a zupełnym ich brakiem (usztynwieniem). Wysokie wyniki na skali Chaotyczności są wskaźnikiem występowania w rodzinie nieskutecznej kontroli rodzicielskiej, niekonsekwentnego przywództwa, braku jasno określonych zasad i niekonsekwentnego wprowadzania reguł (Margasiński, 2011).

Dodatkowo w skład FACES IV, a zarazem SOR, wchodzi dwie dodatkowe skale: skala Komunikacji Rodzinnej oraz skala Zadowolenia z Życia Rodzinnego, stanowiące tzw. skale

wartościujące. Komunikacja wewnątrzrodzina to proces zapoznawania członków rodziny z planami, wiadomościami, przemyśleniami, odczuciami (Olson, 2004). Wysokie wyniki na tej skali Komunikacji mówią o wysokiej efektywności tego procesu (Margasiński, 2011). Z kolei zadowolenie z życia rodzinnego odzwierciedla stopień, w jakim członkowie rodziny czują się ze sobą szczęśliwi i spełnieni (Olson, 2004). Im wyższe wyniki jednostka uzyskuje na tej skali, tym większe jest jej poczucie zadowolenia z życia i funkcjonowania w swojej rodzinie. Na podstawie wyników uzyskanych przez osobę badaną we wszystkich skalach podstawowych można obliczyć: wskaźnik spójności (jest to stosunek wyniku uzyskanego na skali Zrównoważonej spójności do średniej wyników otrzymanych na skalach Niezwiązania i Splątania) oraz wskaźnik elastyczności (jest to stosunek wyniku uzyskanego na skali Zrównoważonej elastyczności do średniej wyników otrzymanych na skalach Sztywności i Chaotyczności). Im wyższe wskaźniki, tym wyższy poziom równowagi systemu rodzinnego w obszarze elastyczności i spójności. Ponadto poprzez podzielenie średniej wyników otrzymanych na skalach Zrównoważenia (Spójności i Elastyczności) przez średnią wyników na skalach Niezrównoważenia (Niezwiązania, Splątania, Sztywności, Chaotyczności) uzyskujemy wskaźnik ogólny, który odpowiada całokształtowi funkcjonowania rodziny (rodziny zdrowe, zrównoważone vs niezrównoważone, problemowe). Im wyższy ogólny wskaźnik (bliższy 1), tym bardziej zrównoważony układ rodzinny (Margasiński, 2011).

Każda skala podstawowa składa się z siedmiu pozycji, natomiast każda skala wartościująca z dziesięciu. Odpowiedzi na wszystkie pozycje kwestionariusza punktowane są od 1 do 5. Wyniki poszczególnych skal odnosi się do norm stenowych lub centylowych. Na tej podstawie można określić trzy wskaźniki: wskaźnik spójności, wskaźnik elastyczności oraz wskaźnik ogólny, który jest jednocześnie miarą „zdrowia” rodziny (Margasiński, 2009). W prezentowanych badaniach rzetelność podskal wyniosła: Niezwiązanie ($\alpha = .82$), Zrówno-

ważona spójność ($\alpha = .74$), Splątanie ($\alpha = .69$), Szywność ($\alpha = .60$), Zrównoważona elastyczność ($\alpha = .74$), Chaotyczność ($\alpha = .72$).

Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości (SWRT; Brzezińska i Piotrowski, 2010a) stanowi polską adaptację metody Dimensions of Identity Development Scale (DIDS; Luyckx i in., 2008). Narzędzie to składa się z pięciu następujących podskal:

1. Eksploracja wszerek oznacza stopień poszukiwania różnorodnych alternatyw.
2. Eksploracja w głąb jest równoznaczna z dogłębną analizą już podjętych zobowiązań i wyborów.
3. Podejmowanie zobowiązań odnosi się do zakresu, w jakim młody człowiek dokonuje wyborów i podejmuje decyzje.
4. Identyfikacja ze zobowiązaniami to stopień, w jakim jednostka identyfikuje się ze zobowiązaniami, czyli podjętymi decyzjami i dokonanymi wyborami.
5. Eksploracja ruminacyjna dotyczy obaw jednostki i doświadczania przez nią problemów w angażowaniu się w ważne dla jednostki obszary.

Każda ze skal składa się z pięciu pozycji, do których osoby badane ustosunkowują się na skali od 1 (całkowicie się nie zgadzam) do 5 (całkowicie się zgadzam). Średnia punktów otrzymanych przez osobę badaną w każdej z podskal pozwala wnioskować o pozycji, jaką zajmuje ona na danym wymiarze tożsamości. W prezentowanych badaniach rzetelność podskal wyniosła: Eksploracja wszerek ($\alpha = .72$), Eksploracja w głąb ($\alpha = .66$), Eksploracja ruminacyjna ($\alpha = .70$), Podejmowanie zobowiązań ($\alpha = .87$), Identyfikacja ze zobowiązaniami ($\alpha = .83$).

WYNIKI

W celu weryfikacji pierwszej hipotezy przeprowadzono analizę korelacji opartą na współczynniku r -Pearsona (por. tabela 1) pomiędzy wymiarami tożsamości wyodrębnionymi w Modelu Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości (Luyckx i wsp., 2006) a aspektami jakości funkcjonowania rodziny wyod-

rębnionymi w Modelu Kołowym D.H. Olsona (Olson, 2000).

Dane ujęte w tabeli 1 pokazują, że eksploracja wszerek koreluje ujemnie ze zrównoważoną spójnością, zrównoważoną elastycznością, wskaźnikiem spójności, wskaźnikiem elastyczności oraz wskaźnikiem ogólnym. Przeprowadzone analizy dowiodły również, że eksploracja w głąb łączy się dodatnio z chaotycznością oraz ujemnie ze wskaźnikiem elastyczności. Ponadto chaotyczność koreluje ujemnie z eksploracją ruminacyjną, dodatnio zaś łączy się z podejmowaniem i identyfikacją ze zobowiązaniami. Wielkość uzyskanych w badaniach współczynników korelacji r -Pearsona mieści się w przedziale od $r = -.26$ do $r = .31$. Współczynniki te wskazują zatem na istnienie słabych lub umiarkowanych związków, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, między trzema aspektami funkcjonowania rodziny a wymiarami tożsamości. Współczynniki determinacji dla tych związków wynoszą od $r^2 = .07$ do $r^2 = .10$, co oznacza, że zmienne funkcjonowania rodziny pozwalają średnio wyjaśnić od 7% do 10% wariacji poszczególnych wymiarów tożsamości.

W celu udzielenia odpowiedzi na drugie pytanie badawcze najpierw przeprowadzono analizę skupień, która pozwoliła uzyskać sześć skupień (profilu/typów) rodzin (por. rysunek 1)¹.

Jednocześnie, jak ukazuje tabela 2, przeprowadzona jednoczynnikowa analiza wariacji oraz jej nieparametryczna alternatywa ujawniły, że różnice między wyodrębnionymi skupieniami w zakresie wszystkich wymiarów jakości funkcjonowania rodziny są istotne statystycznie. Uzyskane w badaniach własnych skupienia można scharakteryzować następująco.

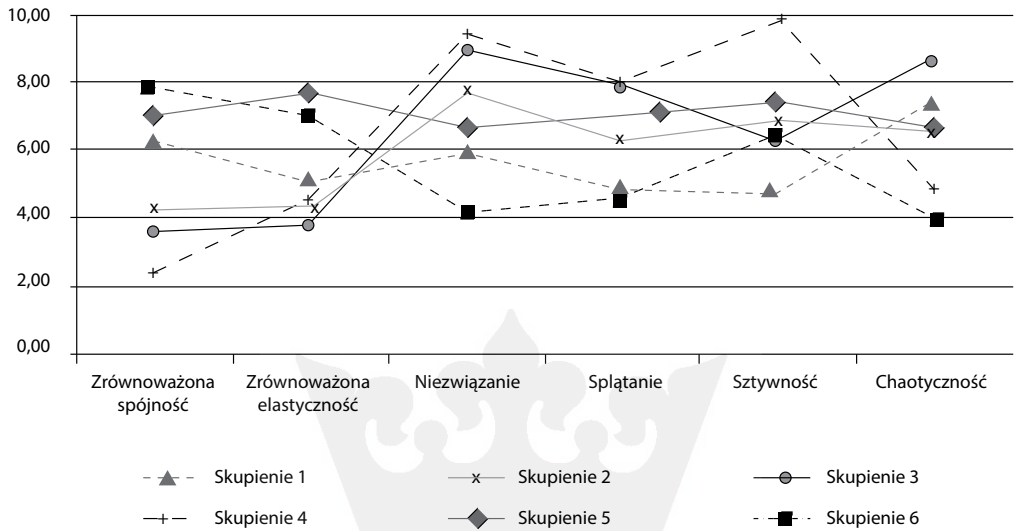
Skupienie 1 to rodziny spójno-chaotyczne, które charakteryzują się wysokimi wynikami na skali Zrównoważonej spójności oraz na skali Chaotyczności, natomiast pozostałe skale przybierają wartości średnie. Ten typ rodzin cechuje wysoki, ale zrównoważony poziom emocjonalnej bliskości, co powoduje, że na co dzień rodziny takie dość dobrze funkcjonują, choć mają trudności z ustaleniem wewnątrz-

Tabela 1. Macierz korelacji między wymiarami tożsamości a zmiennymi jakości funkcjonowania rodziny

	Zrównoważona spójność	Zrównoważona elastyczność	Nie-wiążące	Splątanie	Sztwność	Chaotyczność	Komunikacja	Zadowolone	Wskaźnik spójności	Wskaźnik elastyczności	Wskaźnik ogólny
Eksplozacja w szerz	-.20*	-.25**	.13	.04	-.04	.12	-.13	-.07	-.19*	-.22*	-.22*
Eksplozacja w głębi	-.13	-.15	.05	.05	-.10	.23*	-.11	-.03	-.15	-.20*	-.18
Eksplozacja ruminacyjna	.01	.05	-.05	-.11	.05	-.26**	-.00	.05	.06	.13	.11
Podjmowanie zobowiązań	-.03	-.01	.04	.10	-.09	.31***	-.04	-.02	-.11	-.12	-.12
Identyfikacja ze zobowiązaniem	-.11	-.10	.05	.09	-.14	.28**	-.05	-.02	-.16	-.15	-.17
M	5.31	5.29	7.12	6.42	6.51	6.85	5.23	6.19	.91	.83	.85
SD	2.20	1.92	2.04	1.93	1.68	2.12	2.03	2.58	.59	.38	.41

Oznaczenia: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 1. Skupienie wyodrębnione w badaniach własnych

Źródło: opracowanie własne.

rodziny (wysoka chaotyczność), co w obliczu silniejszych stresorów może doprowadzić do dezorganizacji życia rodzinnego. Skupienie 2 opisuje typ rodziny pośredniej, który wyróżnia się wysokimi wynikami na wszystkich czterech skalach Niezrównoważenia oraz średnimi na dwóch skalach Zrównoważenia. Tego typu rodziny przeżywają dużo trudności i funkcjonują w sposób problemowy oraz brakuje im czynników ochronnych, które pomagałyby im w radzeniu sobie z problemami i usprawniały funkcjonowanie. Skupienie 3 to rodziny chaotyczno-niezwiązane, które charakteryzują się bardzo wysokimi wynikami na skalach Niezwiązania i Chaotyczności oraz niskimi na dwóch skalach Zrównoważenia. Takie rodziny cechuje dość problemowe funkcjonowanie ze względu na bardzo słabe więzi pomiędzy jej członkami oraz zbyt dużą chwiejność zasad, ról i przywództwa. Skupienie 4 to rodziny sztywno-niezwiązane, które cechują się bardzo wysokimi wynikami na skalach Niezwiązania i Sztynności oraz niskimi na dwóch skalach Zrównoważenia. Takie rodziny funkcjonują w sposób dość problemowy ze względu na bardzo słabe więzi i interakcje pomiędzy jej człon-

kami oraz – w przeciwieństwie do profilu 3 – zbyt dużą sztywność zasad, ról i przywództwa, co może powodować trudności z wprowadzeniem sytuacyjnych bądź rozwojowych zmian. Skupienie 5 to typ rodziny zdeorganizowanej, która wyróżnia się wysokimi wynikami na skalach Niezrównoważenia oraz wysokimi na skalach Zrównoważenia, z tym że wyniki na skalach Zrównoważenia są nieznacznie wyższe od wyników na skalach Niezrównoważenia. Rodziny takie na co dzień nie funkcjonują dobrze, a sposób reagowania na czynniki stresogenne jest zmienny (brak określonego wzorca) i uwarunkowany najprawdopodobniej czynnikami sytuacyjnymi. Ostatnie skupienie 6 to rodziny zrównoważone, dla której specyficzne są wysokie wyniki na skalach Zrównoważenia oraz niskie wyniki na skalach Niezrównoważenia (jedynym wyjątkiem jest skala Sztynności, w zakresie której omawiane skupienie plasuje się na poziomie przeciętnym). Rodziny takie cechuje dość wysoki poziom zdrowego funkcjonowania oraz niski poziom funkcjonowania problemowego.

Kolejnym elementem analizy było sprawdzenie, czy odmienne profile rodzin (por. rysunek 1), wyróżnione w analizie skupień, róż-

Tabela 2. Porównanie skupień pod względem zmiennych jakości funkcjonowania rodziny – jednoczynnikowa analiza wariancji oraz nieparametryczna alternatywa†

	1	2	3	4	5	6	F	χ
	Spójno-chaotyczny typ rodziny	Nie zrównoważony typ rodziny	Chaotyczno-niezwiązany typ rodziny	Sztwno-niezwiązany typ rodziny	Nieokreślony typ rodziny	Zrównoważony typ rodziny		
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)		
Zrównoważona spójność	6.27 (1.20) ^a	4.25 (1.26) ^b	3.60 (1.87) ^b	2.43 (1.13) ^b	7.05 (1.00) ^{ac}	7.88 (1.02) ^c	38,55***	75.55***
Zrównoważona elastyczność	5.05 (1.00) ^a	4.42 (.97) ^{ab}	3.80 (1.47) ^b	4.57 (.53) ^{ab}	7.75 (.97) ^c	7.00 (1.86) ^c	32,89***	66.92***
Niezwiązanie	5.95 (1.29) ^a	7.63 (1.13) ^b	8.97 (1.07) ^c	9.43 (.98) ^c	6.65 (1.14) ^{ab}	4.06 (1.48) ^d	46,34***	79.62***
Splątanie	4.82 (1.14) ^a	6.33 (1.46) ^b	7.93 (1.48) ^c	7.86 (.38) ^c	7.00 (1.62) ^{bc}	4.56 (1.79) ^a	19,05***	57.88***
Sztwność	4.73 (1.49) ^a	6.79 (.88) ^b	6.30 (1.49) ^b	9.86 (.38) ^c	7.35 (1.09) ^b	6.44 (.96) ^b	22,57***	51.19***
Chaotyczność	7.45 (1.37) ^a	6.58 (1.02) ^{ab}	8.73 (1.01) ^c	4.86 (1.68) ^{bd}	6.70 (1.98) ^{ab}	3.94 (2.11) ^d	25,21***	59.77***

Oznaczenia: Te same litery oznaczają brak różnic ($p > .05$) między skupieniami w zakresie danej zmiennej jakości funkcjonowania rodziny.

† rozkłady dla zrównoważonej spójności, niezwiązania, sztywności oraz chaotyczności w podgrupach odchyliły się istotnie od rozkładu normalnego.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Źródło: opracowanie własne.

nią się pod względem wymiarów tożsamości. Wyniki tej analizy przedstawia tabela 3.

Jak pokazują dane ujęte w tabeli 3, wyodrębnione skupienia różnią się między sobą istotnie wszystkimi (z wyjątkiem eksploracji ruminacyjnej) wymiarami tożsamościowymi: eksploracją wszerz, $F(5, 113) = 3.03$, $p < .05$; $\eta^2 = .12$, eksploracją w głąb, $F(5, 113) = 4.36$, $p < .001$; $\eta^2 = .16$, podejmowaniem zobowiązania, $F(5, 113) = 3.27$, $p < .01$; $\eta^2 = .13$ oraz identyfikacją z zobowiązaniem, $F(5, 113) = 3.86$, $p < .01$; $\eta^2 = .15$. Jednocześnie wartości eta-kwadrat wskazują, że podział grupy badanej na skupienia o odmiennych profilach rodziny wyjaśnia 12% zróżnicowania eksploracji wszerz, 16% wariacji eksploracji w głąb, 13% zróżnicowania podejmowania zobowiązania i 15% wariacji identyfikacji ze zobowiązaniem. W odniesieniu do eksploracji w głąb osoby, które znalazły się w skupieniu 1, 2 oraz 3, charakteryzuje istotnie wyższy jej poziom niż osoby w skupieniu 6. Poziom podejmowania oraz identyfikacji z zobowiązaniem istotnie różnicuje skupienie 4, które cechuje niższy jego poziom niż skupienia 1, 2, 3 i 5. W zakresie eksploracji wszerz przeprowadzone porównania *post hoc* za pomocą testu Bonferroniego nie ujawniły żadnych istotnych statystycznie różnic u osób o odmiennych typach rodziny.

W celu udzielenia odpowiedzi na trzecie pytanie badawcze przeprowadzono analizy korelacji wymiarów tożsamości i wszystkich aspektów funkcjonowania rodziny oddzielnie dla kobiet i mężczyzn. Aby sprawdzić, czy między grupami wyróżnionymi z uwagi na płeć jest istotna różnica w sile związku między analizowanymi zmiennymi, wykorzystano transformację Fishera współczynników korelacji oraz test Z-Fishera (por. tabele 4 i 5).

Jak wskazują dane zawarte w tabeli 4, w grupie kobiet zrównoważona elastyczność koreluje istotnie ujemnie z eksploracją wszerz, chaotyczność natomiast koreluje istotnie dodatnio z eksploracją w głąb oraz z podejmowaniem i identyfikacją ze zobowiązaniem. W grupie mężczyzn chaotyczność także istotnie dodatnio łączy się z podejmowaniem zobowiązań, a ponadto wykazuje

ujemny związek z ruminacyjną eksploracją. Jednocześnie wśród mężczyzn można zaobserwować istotnie ujemne związki pomiędzy splątaniem a ruminacyjną eksploracją, pomiędzy wskaźnikiem spójności a podejmowaniem zobowiązania i identyfikacją z nim oraz pomiędzy wskaźnikiem ogólnym a podejmowaniem zobowiązania i identyfikacją z nim. Przeprowadzone oceny istotności różnic między współczynnikami korelacji w obu grupach wskazują, że w zakresie wymienionych wyżej związków między obiema grupami nie ma znaczących różnic. Okazuje się jednak, że w porównaniu z kobietami wśród mężczyzn istotnie silniejsze są zależności poziomu identyfikacji ze zobowiązaniem od poziomu niezwiązania ($Z = -2.06$, $p < .05$), a także komunikacji od poziomu podejmowania zobowiązania ($Z = 2.09$, $p < .05$) oraz identyfikacji ze zobowiązaniem ($Z = 2.02$, $p < .05$).

DYSKUSJA

Celem prezentowanych badań była weryfikacja zależności między trzema wymiarami jakości funkcjonowania systemu rodzinnego (spójność, elastyczność i komunikacja) w percepcji adolescentów i młodych dorosłych a wymiarami tożsamości w Modelu Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości K. Luyckxa i współpracowników (2006). Przedmiotem badań była również analiza różnic płciowych w tymże obszarze.

Uzyskane w przedstawionych badaniach wyniki nie potwierdzają dwóch pierwszych hipotez. Opierając się na wynikach dotychczasowych badań (np. Margasiński, 2006; Olson, 2000), oczekiwano, iż systemy rodzinne cechujące się zrównoważeniem w zakresie spójności i elastyczności w istotny sposób będą facylitować procesy tożsamościowe w zakresie eksploracji wszerz i w głąb, a także w zakresie podejmowania zobowiązań i identyfikacji z nimi przy jednoczesnym obniżaniu eksploracji ruminacyjnej. Tymczasem otrzymane wyniki – zarówno analizy korelacji, jak i jednoczynnikowej analizy wariacji dla wyróżnionych w badaniach sześciu profi-

Tabela 3. Porównanie skupień (reprezentujących sześć typów rodzin) pod względem wymiarów tożsamości – jednoczynnikowa analiza wariancji oraz nieparametryczna alternatywa[†]

	1 Spójno- chaotyczny typ rodziny	2 Niezrówno- ważony typ rodziny	3 Chaotyczno- niezwiązany typ rodziny	4 Sztuczno- niezwiązany typ rodziny	5 Nieokreślony typ rodziny	6 Zrównoważony typ rodziny		
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	F	
Eksploatacja wszczep	2.60 (.63) ^a	2.76 (.72) ^a	2.72 (.85) ^a	2.06 (.51) ^a	2.25 (.54) ^a	2.23 (.55) ^a	3.03*	15.65***
Eksploatacja w głąb	2.95 (.56) ^a	2.90 (.64) ^a	2.93 (.87) ^a	2.14 (.86) ^{ab}	2.47 (.50) ^{ab}	2.28 (.52) ^b	4.36***	22.04***
Eksploatacja ruminacyjna	3.30 (1.01) ^{abc}	3.43 (.77) ^{abc}	2.98 (.70) ^b	3.74 (.38) ^c	3.01 (.40) ^b	3.41 (1.14) ^{abc}	1.94	11.50*
Podjęmowanie zobowiązania	3.07 (.86) ^a	2.76 (.64) ^a	3.21 (1.11) ^a	1.94 (.32) ^b	2.94 (.61) ^a	2.49 (1.21) ^{ab}	3.27**	16.42**
Identyfikacja ze zobowiązaniem	2.81 (.80) ^a	2.76 (.62) ^a	2.97 (.82) ^a	1.80 (.42) ^b	2.60 (.46) ^a	2.29 (1.08) ^{ab}	3.86**	19.84***

Oznaczenia: Te same litery oznaczają brak różnic ($p > .05$) między skupieniami w zakresie danego wymiaru tożsamości.

[†] rozkłady zmiennych zależnych w podgrupach nie odchodziły się istotnie od rozkładu normalnego.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Źródło: opracowanie własne.

li rodzin – są zasadniczo spójne i nie wskazują na znaczącą przewagę systemu zrównoważonego nad innymi systemami rodzinnymi we wspieraniu kształtowania się tożsamości adolescentów i młodych dorosłych. Wymiar systemu rodzinnego, który w sposób znaczący powiązany jest z procesami tożsamościowymi (z wyjątkiem eksploracji wszertz), jest chaotyczność, czyli skrajnie wysoka elastyczność systemu rodzinnego. Przeprowadzone analizy korelacyjne ujawniają, że im wyższy stopień chaotyczności rodziny, to znaczy im w większym stopniu system rodzinny charakteryzuje się między innymi brakiem kierownictwa, niezwykle łagodną dyscypliną lub jej brakiem, niskimi umiejętnościami rozwiązywania problemów, a także arbitralną zmianą zasad (Margasiński, 2011), tym bardziej nasilają się: (1) procesy związane z pogłębioną oceną już podjętych decyzji i dokonanych wyborów w celu stwierdzenia stopnia, w jakim te zobowiązania spełniają osobiste standardy (eksploracja w głąb), (2) zakres, w jakim jednostka dokonała wyborów i zobowiązań odnośnie do kwestii ważnych dla rozwoju tożsamości (podejmowanie zobowiązania), (3) stopień, w jakim jednostka identyfikuje się z dokonanymi wyborami i podjętymi zobowiązaniami, a zatem poczucia pewności, iż dokonane przez nią wybory są odpowiednie (identyfikacja ze zobowiązaniem), ale zarazem osłabieniu ulega eksploracja ruminacyjna, to znaczy zmniejsza się natężenie obaw i doświadczanych przez jednostkę problemów w sferze angażowania się przez nią w ważne dla rozwoju tożsamości obszary (Luyckx i in., 2008). Zrównoważona spójność i zrównoważona elastyczność oraz ich wskaźniki ujawniają przeciwne do opisanych wyżej kierunki zależności z procesami tożsamościowymi. Ponadto, jak wskazują wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla sześciu profili rodzin, to właśnie systemy rodzinne określane jako rodziny chaotycznie-niezwiązane (skupienie 3), pośrednie (skupienie 2), spójno-chaotyczne (skupienie 1) oraz sztywno-niezwiązane (skupienie 4) uzyskują najwyższe wyniki zarówno w zakresie eksploracji, jak i podejmowania zobowiązań oraz identyfikacji z nimi. Rodzi-

ny określane natomiast mianem zrównoważonych (skupienie 6), które w świetle Modelu Kołowego Rodziny opisują rodziny funkcjonujące optymalnie, na tle pozostałych skupień plasują się pośrodku.

Otrzymane zależności nasuwają przypuszczenie, że bardzo wysoka zdolność systemu rodzinnego do zmiany funkcjonowania, opisywana przez wymiar chaotyczności w Modelu Kołowym Rodziny, może być w istocie interpretowana jako spadek konserwatyizmu w środowisku rodzinnym, to znaczy odejście od autokratycznego stylu wychowania, związanego z ograniczaniem samodzielności myślenia i działania dorastających dzieci (Liberska, 2007). Możliwe także, iż tak znaczna chaotyczność systemu rodzinnego, której towarzyszą między innymi niskie umiejętności rozwiązywania problemów, zmiany ról i zasad zachodzące w sposób dramatyczny czy arbitralność zasad (Margasiński, 2011), stanowi dla dorastających i młodych dorosłych dodatkowy impuls do poszukiwania stabilności i pewności w obszarze samookreślenia. Nie można również wykluczyć, że sposób operjonalizacji wymiarów spójności i elastyczności, teoretycznie zdefiniowanych przez D.H. Olsona (2000), nie pozwala na uchwycenie w sposób pełny tych elementów systemu rodzinnego, które mogłyby być istotne dla formowania się tożsamości.

Uzyskany w badaniach wzorzec wyników jest szczególnie interesujący, gdyż zdaje się przeczyć wcześniejszym ustaleniom teoretycznym i empirycznym wskazującym, iż zrównoważone pary i systemy rodzinne są bardziej funkcjonalne w porównaniu z systemami niezrównoważonymi (np. Margasiński, 2006; Olson, 2000). Jednocześnie należy podkreślić, iż prezentowane badania są pierwszymi badaniami, w których podjęto się analizy związków między wymiarami tożsamości wyróżnionymi w Modelu Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości (Luyckx i in., 2006) a aspektami jakości funkcjonowania rodziny wyodrębnionymi w Modelu Kołowym D.H. Olsona (Olson, 2000). Z tej racji odnotowujemy brak wcześniejszych badań, które wskazywałyby na istnienie lub brak zależno-

Tabela 4. Współczynniki korelacji między wymiarami tożsamości a zmiennymi jakości funkcjonowania rodziny w grupie kobiet

	Zrównoważona spójność	Zrównoważona elastyczność	Niezwiązanie	Splątanie	Sztwność	Chaotyczność	Komunikacja	Zadowolenie	Wskaźnik spójności	Wskaźnik elastyczności	Wskaźnik ogólny
Eksploracja wszerz	-.16	-.24*	.07	.09	-.13	.23	-.08	.03	-.16	-.19	-.18
Eksploracja w głąb	-.06	-.10	.03	.01	-.22	.33**	.02	.12	-.08	-.14	-.10
Eksploracja ruminacyjna	-.08	-.02	.04	.00	.02	-.20	-.13	-.02	-.03	.09	.03
Podjęmowanie zobowiązań	.10	.10	-.08	-.02	-.10	.31**	.12	.11	.00	-.01	.01
Identyfikacja ze zobowiązaniem	-.01	-.02	-.11	.02	-.17	.30*	.11	.10	-.06	-.08	-.06

Oznaczenia: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5. Współczynniki korelacji między wymiarami tożsamości a zmiennymi jakości funkcjonowania rodziny w grupie mężczyzn

	Zrównoważona spójność	Zrównoważona elastyczność	Niezwiązanie	Spłątanie	Sztwywność	Chao-tyczność	Komunikacja	Zadwo-lenie	Wskaź-nik spój-ności	Wskaź-nik ela-tyczno-ści	Wskaź-nik ogól-ny
Eksploacja wszereż	-.24	-.19	-.19	-.11	.10	.00	-.18	-.17	-.20	-.20	-.22
Eksploacja w głąb	-.18	-.11	.04	.03	.07	.12	-.24	-.22	-.19	-.20	-.22
Eksploacja ru-minacyjna	.19	.18	.20	-.32*	.12	-.35*	.24	.24	.26	.24	.28
Podejmowanie zobowiązania	-.23	-.12	.21	.25	-.14	.32*	-.28	-.22	-.29*	-.23	-.29*
Identyfikacja ze zobowiąza-niem	-.27	-.17	.28 ^a	.20	-.11	.27	.28	-.22	-.33*	-.25 ^a	-.33*

Oznaczenia: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Źródło: opracowanie własne.

ści między wymiarami tożsamości a jakością funkcjonowania rodziny oraz na znaczenie płci dla tych związków. Główna hipoteza Modelu Kołowego zakłada, iż najsprawniej funkcjonują te rodziny, w których poziomy spójności i elastyczności są umiarkowane (Margasiński, 2009). Ponadto badania z użyciem skali FACES wskazują, że zrównoważona spójność i elastyczność pozostają w dodatnim związku z prawidłowym rozwojem dzieci i młodzieży (Margasiński, 2011). W świetle tych ustaleń w badaniach własnych przyjęto założenie, że te dwa aspekty jakości funkcjonowania rodziny będą w największym stopniu facylitować procesy tożsamościowe. Przeprowadzone analizy nie potwierdziły jednak przyjętych założeń. Próbuąc wyjaśnić uzyskany wzorzec wyników, można przypuszczać, iż kształtowanie się tożsamości jest procesem złożonym i wielowymiarowym, który wspomagają (paradoksalnie) takie cechy środowiska rodzinnego, jak niska spójność i elastyczność (nawet w kierunku chaotyczności), sprzyjające poszukiwaniu różnorodnych opcji i rozwiązań. Z uwagi na brak wcześniejszych badań i wstępny charakter badań własnych konieczne są dalsze badania, które pozwolą na lepsze i głębsze zrozumienie zależności między wymiarami tożsamości wyróżnionymi w Modelu Podwójnego Cyklu Kształtowania się Tożsamości a aspektami jakości funkcjonowania rodziny wyodrębnionymi w Modelu Kołowym D.H. Olsona.

W badaniach własnych zwraca uwagę to, że otrzymane wyniki wskazują na istotne związki między wymiarami tożsamości i jedynie wybranymi elementami systemu rodzinnego, to znaczy zrównoważoną spójnością, zrównoważoną elastycznością, chaotycznością, wskaźnikiem spójności i elastyczności oraz wskaźnikiem ogólnego poziomu funkcjonowania danego systemu rodzinnego. W odniesieniu do pozostałych cech funkcjonowania rodziny (niezwiązanie, splątanie, sztywność, komunikacja) przeprowadzone analizy nie ujawniły istotnych związków między nimi a procesami tożsamościowymi. W świetle uzyskanych wyników można zatem przypuszczać, iż jedynie pewne aspekty funkcjonowania rodziny pełnią

regulacyjną funkcję wobec przejawiania przez adolescentów i młodych dorosłych aktywności związanej z eksploracją wszerej, eksploracją w głąb, podejmowaniem zobowiązań i identyfikacją z nimi, a także wobec natężenia obaw i problemów doświadczanych przez jednostkę w procesie angażowania się w ważne dla rozwoju tożsamości obszary (eksploracja ruminacyjna) (Luyckx i in., 2008).

W prezentowanych badaniach zaobserwowano także pewne różnice międzypłciowe zarówno w zakresie wymiarów tożsamości, jak i ich związków z funkcjonowaniem rodziny. Przeprowadzone analizy potwierdzają trzecią hipotezę zakładającą, że płeć różnicuje związek między jakością funkcjonowania rodziny a wymiarami tożsamości. Po pierwsze, analizowane związki częściej osiągają w grupie mężczyzn poziom istotności statystycznej. Mogłoby to sugerować, iż jakość funkcjonowania rodziny ma nieco większe znaczenie dla kształtowania tożsamości mężczyzn niż kobiet. Ten wzorzec wyników można wyjaśnić, wskazując, iż dziewczęta szybciej niż chłopcy realizują na przełomie późnej adolescencji i wczesnej dorosłości zadania rozwojowe w obszarze budowania nowych, dojrzalszych relacji z rówieśnikami obu płci, osiągania roli społecznej, zdobywania emocjonalnej niezależności od rodziców i innych dorosłych, przygotowania się do życia w rodzinie oraz do małżeństwa (Waldowski, 2002; Głuchowska-Bogacka, 2002), co można wiązać z ich niejednakowym tempem rozwoju fizycznego oraz odmiennym procesem socjalizacji ze względu na płeć. Otrzymane wyniki można zatem do pewnego stopnia tłumaczyć większym zróżnicowaniem grupy kobiet.

Po drugie, przeprowadzone analizy wskazują, że dla formowania tożsamości kobiet, spośród wszystkich aspektów funkcjonowania rodziny, najistotniejsze znaczenie ma wymiar elastyczności, w szczególności zaś poziom chaotyczności. Uzyskany obraz zależności jest analogiczny do charakteryzującego grupę badaną jako całość i pokazuje, że im większa zdolność i potencjał zmian w systemie rodzinnym, tym wyższe zaangażowanie dziewcząt w proces eksplorowania różnych alternatyw

życiowych. Jednocześnie wzrost chaotyczności systemu rodzinnego wiąże się u kobiet nie tylko z natężeniem eksploracji w głąb, ale także wzrostem podejmowania zobowiązania i identyfikacji z nim. W procesach formowania tożsamości mężczyzn, oprócz nasilenia poziomu chaotyczności, na znaczeniu zyskuje wymiar spójności, a w mniejszym stopniu także wymiar komunikacji. Na szczególną uwagę zasługują wyniki wskazujące, po pierwsze, iż wśród mężczyzn wzrost splątania systemu rodzinnego wiąże się z osłabieniem eksploracji ruminacyjnej, a po drugie że wzrost spójności systemu rodzinnego łączy się z mniejszym nasileniem podejmowania zobowiązania i identyfikacji z nim. Systemy rodzinne, określane mianem systemów splątanych, cechują się bardzo silną więzią emocjonalną łączącą członków rodziny. W rodzinach tych granice zewnętrzne są zamknięte, a wewnętrzne są zarte, dominuje czas spędzany wspólnie z rodziną oraz zainteresowania i zajęcia z udziałem rodziny, natomiast prywatna przestrzeń w rodzinie właściwie nie istnieje (Margasiński, 2011). Jak się okazuje, bardzo duże zaangażowanie członków w rodzinę oraz brak osobistego dystansu czy zależności, charakteryzujące systemy splątane, mogą w znaczący sposób osłabiać eksplorację ruminacyjną, a zatem łagodzić obawy i trudności związane z angażowaniem się przez dorastających chłopców i mężczyzn w ważne dla rozwoju tożsamości obszary, a także ograniczać doświadczanie przez nich niepewności, poczucia niekompetencji czy napięcia (por. Liberska, 2007; Luyckx i in., 2008). Jednocześnie należy podkreślić, że choć wzrost spójności systemu rodzinnego odzwierciedlający się w stopniu jej splątania może stanowić czynnik ochronny wobec bezdecyzyjności i wątpliwości pojawiających się w przebiegu ruminacyjnej eksploracji, to nie sprzyja on podejmowaniu zobowiązań czy identyfikacji z nimi.

Przeprowadzone badania nie są wolne od kilku ograniczeń. Po pierwsze, mają one charakter badań korelacyjnych, nie pozwalają zatem na wnioskowanie o zależnościach przyczynowo-skutkowych. Z jednej strony czynniki związane z funkcjonowaniem syste-

mu rodzinnego mogą, jak wskazują dotychczasowe badania (np. Liberska, 2004; Luyckx i in., 2007; Romano, 2004), oddziaływać na proces formowania się tożsamości, a z drugiej strony zachowanie dorastającego nie pozostaje bez wpływu na relacje łączące go z rodzicami (Bakiera, 2009; Rostowski, 2005). Dalsze badania, projektowane jako badania longitudinalne, mogą dać lepszy wgląd w naturę zależności między środowiskiem rodzinnym a procesem kształtowania się tożsamości, czyniąc uzyskane wyniki mniej spekulatywnymi. Po drugie, liczebność próby oraz jej specyfika (studenci i uczniowie liceów) ograniczają możliwości generalizacji wyników na inne populacje. W kolejnych badaniach istotne byłoby zwiększenie liczebności grupy osób badanych oraz jej heterogeniczności poprzez objęcie badaniami na przykład uczniów szkół gimnazjalnych i zawodowych. Jest to szczególnie ważne, gdyż jak wskazują wyniki badań, proces edukacji, zwłaszcza na poziomie akademickim, odgrywa znaczącą, modyfikującą rolę w procesie wkraczania w dorosłość (Brzezińska i Piotrowski, 2010b). Po trzecie, w omawianych badaniach uwzględniono percepcję funkcjonowania systemu rodzinnego jednego członka rodziny (dorastającego członka), a nie wszystkich członków rodziny. W dalszych badaniach istotne byłoby włączenie do analiz także percepcji funkcjonowania systemu rodzinnego innych członków rodziny (np. rodziców i rodzeństwa), co odzwierciedlałoby ideę całościowości systemu rodzinnego (Ryś, 2001).

Pomimo wymienionych ograniczeń i wstępnego charakteru zaprezentowanych badań otrzymane rezultaty wskazują na istnienie istotnych zależności między wybranymi aspektami systemu rodzinnego oraz wymiarami tożsamości, sugerując jednocześnie, że obraz tych zależności jest bardziej złożony, niż wskazywałyby na to wyniki dotychczasowych badań czy bazowe założenie Modelu Kołowego Rodziny D.H. Olsona (2000). Należy także zwrócić uwagę, iż stwierdzone zależności między aspektami systemu rodzinnego i wymiarami tożsamości mają charakter słabych i umiarkowanych związków. Zgadzać się ze stwierdze-

niem J. Rostowskiego, iż „każda forma rozwoju młodej jednostki ludzkiej dokonuje się w rodzinie i podlega różnorodnym wpływom środowiska rodzinnego, a proces kształtowania się tożsamości osobistej nie stanowi pod tym

względem wyjątku” (1997, s. 14–15), nie można zapominać, że środowisko rodzinne jest jednym z wielu źródeł czynników wpływających na osiągnięcie tożsamości przez dorastających członków rodziny (Fadjukoff, 2007).

PRZYPISY

¹ W celu sprawdzenia, czy w badaniach własnych replikuje się typologia profili rodzin wyróżniona przez autora Skali Oceny Rodziny (Margasiński, 2011), zastosowano metodę dwustopniowego grupowania jako procedurę klasyfikacji. Przeprowadzona analiza wykazała nieco inne ukształtowanie sześciu profili niż te wyróżnione przez autora polskiej adaptacji FACES IV. W omawianych badaniach skupienie 6 odpowiada profilowi zrównoważonemu. Skupienie 2 najbliższe jest profilowi niezrównoważonemu o najwyższym nasileniu trudności funkcjonowania. Skupienie 4 jest najbardziej zbliżone do profilu sztywno-niezwiązanego. Skupienie 1, które charakteryzuje się wysokimi wynikami na skali Zrównoważonej spójności oraz na skali Chaotyczności można porównać do profilu spójno-sztywnego, w którym jednak to skala Sztywności (wśród skal Niezrównoważenia) uzyskuje wysokie wyniki. Pozostałe skupienia nie mają swoich odpowiedników w badaniach autora SOR.

BIBLIOGRAFIA

- Allen J.P., Hauser S.T., Bell K.L., O'Connor T.G. (1994), Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child Development*, 65, 179–194.
- Bakiera L. (2009), *Czy dorastanie musi być trudne?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Benson M.J., Harris P.B., Rogers C.S. (1992), Identity consequences of attachment to mothers and fathers among late adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 2, 187–204.
- Brzezińska A., Kaczan R., Piotrowski K., Rękosiewicz M. (2011), Odroczona dorosłość: fakt czy artefakty? *Nauka*, 4, 67–107.
- Brzezińska A.I., Piotrowski K. (2010a), Polska adaptacja Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS). *Polskie Forum Psychologiczne*, 15, 1, 66–84.
- Brzezińska A.I., Piotrowski K. (2010b), Formowanie się tożsamości a poczucie dorosłości i gotowość do tworzenia bliskich związków. *Czasopismo Psychologiczne*, 16, 2, 265–274.
- Erikson E.H. (1968), *Identity. Youth and crisis*. New York: W.W. Norton & Company.
- Fadjukoff P. (2007), *Identity formation in adulthood*. Javaskyla: University of Javaskyla.
- Głuchowska-Bogacka O. (2002), Poziom realizacji zadań rozwojowych w okresie wczesnej adolescencji (13–17 rok życia) [w:] A. Brzezińska, M. Bardziejewska, B. Ziółkowska (red.), *Szanse rozwoju w okresie dorastania*, 27–53. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Harwas-Napierała B. (2012), *Dorosłość jako spełnienie. Drogi i zagrożenia rozwoju człowieka w okresie dorosłości*. Kraków: Libron-Filip Lohner.
- Henry C.S., Lovelace S.G. (1995), Family resources and adolescent family life satisfaction in remarried family households. *Journal of Family Issues*, 16, 765–786.
- King S. (1989), Sex differences in a causal mode of career maturity. *Journal of Counseling and Development*, 68, 208–215.
- Luyckx K., Berzonsky M. D., Soenens B., Vansteenkiste M., Goossens L. (2007), Parental psychological control and dimensions of identity formation in emerging adulthood. *Journal of Family Psychology*, 21, 3, 546–550.

- Luyckx K., Goossens L., Soenens B. (2006), A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: Change dynamics in commitment formation evaluation. *Developmental Psychology*, 42, 2, 366–380.
- Luyckx K., Schwartz S.J., Berzonsky M.D., Soenens B., Vansteenkiste M., Smits I., Goossens L. (2008), Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42, 1, 58–82.
- Liberska H. (2004), Tożsamość dorastających a ich środowisko rodzinne. *Psychologia Rozwojowa*, 9, 2, 65–76.
- Liberska H. (2007), Kształtowanie się tożsamości a styl wychowania w rodzinie [w:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność*, 53–74. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Marcia J.E. (1966), Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia J.E. (1980), Identity in adolescence [w:] J. Adelson (red.), *Handbook of adolescent psychology*, 159–187. New York: Wiley.
- Margasiński A. (2006), Rodzina w Modelu Kołowym i FACES IV Davida H. Olsona. *Nowiny Psychologiczne*, 4, 69–87.
- Margasiński A. (2009), *Skale Oceny Rodziny. Polska adaptacja FACES IV – Flexibility and Cohesion Evaluation Scales Davida H. Olsona*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Margasiński A. (2011), *Model kołowy i skale FACES jako narzędzie badania rodziny. Historia, rozwój i zastosowanie*. Częstochowa: Akademia im. J. Długosza.
- Oleś P. (2008), O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie [w:] P.K. Oleś, A. Batory (red.), *Tożsamość i jej przemiany*, 41–83. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Olson D.H. (2000), Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22, 144–167.
- Olson D.H. (2004), *Family Satisfaction Scale*. Minneapolis: Life Innovations.
- Olson D.H. (2011), FACES IV and the Circumplex Model: Validation Study. *Journal of Marital & Family Therapy*, 3, 1, 64–80.
- Olson D.H., Barnes H. (2004). *Family Communication*. Minneapolis: Life Innovations.
- Olson D.H., Gorall D.M. (2006), *FACES IV and the Circumplex Model*. Minnesota: Life Innovation, www.faceiv.com, dostęp: 20.12.2012.
- Romano J.J. (2004), *Dimensions of parenting and identity development in late adolescence*. Niepublikowana praca magisterska. Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University. Blacksburg, Virginia.
- Rostowski J. (1997), Specyfika kształtowania się tożsamość w okresie dorosłości [w:] J. Rostowski, T. Rostowska, J. Janicka (red.), *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*, 157–165. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rostowski J. (2005), Rodzinne uwarunkowania kształtowania się tożsamości osobowej człowieka. *Psychologia Rozwojowa*, 10, 2, 13–21.
- Ryś M. (2001), *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Smets A.C., Hartup W.W. (1988), System and symptoms: Family cohesion and adaptability and childhood behavior problems. *Journal of Family Issues*, 11, 208–227.
- Syed M., Seiffge-Krenke I. (2013), Personality development from adolescence to emerging adulthood: Linking trajectories of ego development to the family context and identity formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 371–384.
- Waldowski K. (2002), Realizacja zadań rozwojowych na przełomie później adolescencji i wczesnej dorosłości [w:] A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Szanse i zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości*, 55–84. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.